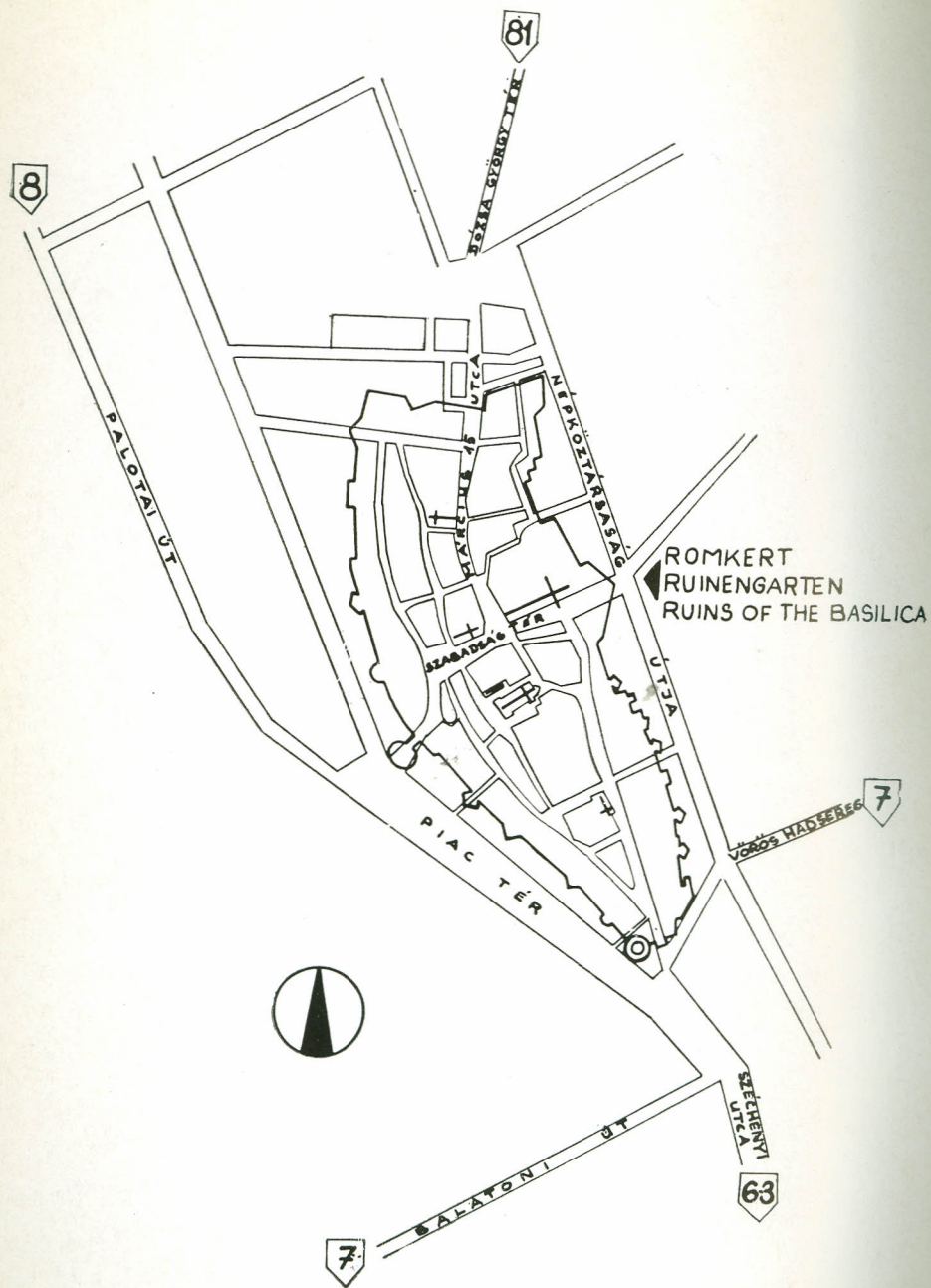

A
SZÉKESFEHÉRVÁRI
KÖZÉPKORI BAZILIKA

KRALOVÁNSZKY ALÁN

A
SZÉKESFEHÉRVÁRI
KÖZÉPKORI BAZILIKA

1968

SZÉKESFEHÉRVÁR

Átdolgozott és bővített kiadás

Címlap: Szarkofág. 1000 körül. Részlet.
Kónya Kálmán felvétele.

FEJÉR MEGYEI MÚZEUMOK
KÖNYVTÁRA

Leltári szám:

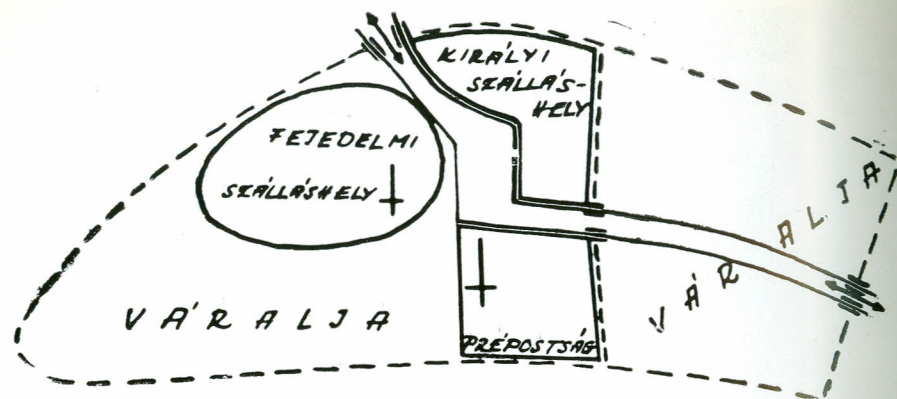
Francia metszet Székesfehérvárról. 1601.

ALBA REGIA VÁROSÁRÓL

A középkori magyar állam történetében oly fontos szerepet betöltő Alba Regia a Bakony—Vértes—Budai hegység déli lejtői és az alföldi jellegű Mezőföld találkozási sávjában fekszik. Ott, ahol a Győr felől húzódó móri árok véget ér. Itt, a hegyek felől jövő patakok régen mocsárrá szélesedtek és így a Velencei-tó, valamint a Sárvíz egységes és összefüggő vízrendszeret alkotott. Ennek közepén félszigetszerű löszplató foglal helyet. Rajta hosszan elnyúló dombocskák.

E dombok némelyike az őskorban is lakott volt. A római korban észak—déli irányú útvonal szelte át a későbbi város területét, mellette kisebb települést ismerünk. Az idők folyamán egyre fontosabbá váló út 4 km-re délre metszette a város alatt a nyugat—keleti irányú másik főútvonalat. Ezen útsomópont körül kerültek elő a népvándorláskori avarok és honfoglaló magyarok temetői.

Géza fejedelem (972—997) és István király (997—1038) a fejedelmi Árpád-törzs ősi szállásterületének közepén, a mai Belvárosba helyezték át stratégiai okokból Pannonia legfontosabb nemzetközi szárazföldi útsomópontját. Itt alakították ki az új pogány—keresztény fejedelemség egyik központját, amely később a feudális magyar állam legelőkelőbb városává fejlődött. A város neve és idegennyelvű fordításai (latinul: Alba civitas = Fehér vár, 1009; németül: Wzenburch = Weissenburg, 1030—1043; magyarul: Feheruuaru, 1055; szlávul: Baligrata = Bjelograd, XII. szd.) történeti szerepét és növekvő jelentőségét jelzik. A városban

Székesfehérvár 1000 körüli rekonstruált alaprajza.

lévő és a királyi államhatalmat jelképező trónszékről a XI–XII. századtól kezdve Székesfehérvár-ra változó város (= Alba Regia, Stuhlweissenburg, Istolni Beograd) egyrészt a királyi család, s ezen keresztül a magyar állam reprezentatív tevékenységeinek (koronázás, esküvő, temetés), másrészt társadalmi tevékenységeinek (törvénynapok, országgyűlések, ünnepélyes hadba vonulások) színhelyévé vált. Az Árpád-kori magyar lakossághoz betelepülő kereskedő és iparos 'latinok', a részben német, olasz, belga és francia egyháziak tették nyelvi, kulturálisan és gazdaságilag sokszínűvé a várost. A Szentföldre induló zarándokok és harcosok, a portékájukkal Európa-szerte vándorló kereskedők, az egyházi és világi utazó diplomaták ugyanúgy megfordultak Alba Regiában, mint az ország panaszosai és törvényhozói. Az első évezred fordulóján 3000 főre becsülhető lakosság a XVI. századra már mintegy 10–15 000 főre emelkedett. Az országos események alkalmával félszáz- ezren is lehettek a város körül. A legnagyobb látogatottság a szentnek tisztelt király — István — halálának napja (augusztus 15) táján volt. Ekkor gyülekeztek az országos vásárral egybekötött törvénylátó és törvényhozó napokra az ország minden tájáról a középkori okleveleink szerinti „ország közepére”. A városba jövő vásárló és híreit kicserélő panaszos vagy politizáló egyedi ember és rangosabb katonai, egyházi vagy világi tisztségviselő egyben a középkorban oly jelentős szerepet játszó kultikus misztérium részese is lett itt. A színes és tisztán tartott városban hajnaltól késő estig zúgtak a harangok, tartották az énekes, zenés istentiszteleteket, mivel a dinasztia temetkezőhelyén soha nem szűnhetett meg az ima.

A köfallyal körülvett várban volt a veszprémi püspök alá tartozó és Géza fejedelem alapította első keresztelő egyház, egyben az államalapító testét őrző Péter templom, Magyarország őspeleániája; valamint a római szentszékhez tartozó capella regis, a király saját egyháza, a Szűz Máriáról elnevezett bazilika. Ugyanitt voltak az ország első iskolái. A bazilikában őrizték az ország hatalmi jelvényeit, a királyi család kincstárát, az ország leggazdagabb egyházi erekle-gyűjteményét. Itt írták az ország történetét. Ugyanitt hiteleshely is működött. A várban még további 3–4 egyházzól, az ország egyik legfontosabb sóraktáráról és országos híru piacáról van tudomásunk. A mindenkori király és a veszprémi püspök külön palotában lakott. A váron kívül volt az esztergomi érsek alá tartozó johanniták templomos kolostora, hiteleshelye és kórháza. Ez egyben a magyarországi János lovagok központjának szerepét is betöltötte. A másik ispotály a Miklós prépostsághoz csatlakozott. Történeti forrásaink beszélnek még a királyi koronázások alkalmával szerepet játszó Szűz Mária kápolnáról és Márton templomról, valamint mintegy tíz további templomról, szerzetesi kolostorról, zárdáról és kápolnáról. Ezen egyházak megye- és országszerte több mint száz birtokkal rendelkeztek. Alba Regia az egyháza révén így jelentős gazdasági irányítót is ellátott. A híres fehérvári városjog, a fehérvári súlyegység és pénzverés ugyancsak Alba Regiának az ország jogi, gazdasági és pénzügyi életében betöltött szerepéről tanúskodik. Különös hangsúlyt kapva élt itt összefonódva az országos és egyéni, egyházi és világi, magyar és idegen, kereskedés és vallási kultusz, krónikairás és pénzverés. Kétségtelen viszont, hogy a középkori város legjellemzőbb vonása és meghatározója a királyi bazilikához fűződő állami és egyházi vonatkozású központi kultikus és kormányzati tevékenység. Ennek jelentősége akkor is megmaradt, amikor a XIII. század közepétől kezdve Buda lett az ország igazi fővárosa. Ez érthető is, mivel az uralkodó dinasztia temetkezőhelye, szakrális és kulturális székhelye tette ezt lehetővé és szükségsszerűvé. Ily módon azonos szerep jutott osztályrészül Alba Regia-nak Magyarország történetében, mint amilyen szerepet játszott Aachen, Hradzsin, Kreml, Regensburg, St. Denis, Toledo, Wawel és Westminster a középkori külföldi államokban. Ez az oka, hogy Székesfehérvár a töröktől történő 1543. évi, valamint az 1688. évi visszafoglaláskor Európa-szerte oly egyöntetű érdeklődést keltett.

A sok középkori átépítés, a XVI–XVIII. századi török — rác — német lakosság helyi hagyománytiszteletének hiánya és a többszöri ostrom okozta pusztulás, majd az újjáépítés következtében az egykori fényes városból ma már kevés látható.

Alba Regia 1000 éves...

A bazilika ábrázolása
a Képes Krónikában.
XIV. század

A BOLDOGASSZONY EGYHÁZ ÉS KÁPTALAN KIALAKULÁSÁRÓL

Géza fejedelem korában kezd körvonalazódni az a politika, amely fia István és utódai idejében krisztályosodik ki. E politikát az elkülönülő pogány törzsfői erővel szemben egy központi, feudális államhatalom kialakítása és megtartása jellemzi. Ennek egyik döntő előfeltétele volt a kereszténységre való áttérés. Géza fejedelem, miután

974-ben családjával együtt megkeresztelkedett, és esztergomi és fehérvári szálláshelyét kialakította, szükségszerűen egyházakat is alapított. Így került sor valószínűleg a 970-es években a későbbi nyugvóhelyéül szolgáló Péter templom alapítására.

Ugyancsak szükségszerűen kellett ugyanakkor a saját vári egyházaán kívül a váralja nép templomáról is gondoskodnia. A történeti és régészeti indokok alapján e plebániatemplom a későbbi királyi bazilika helyére tehető, illetve teendő. E templom anyaga, alaprajza ma még nem világos előttünk, csupán néhány hozzá tartozó sírját ismerjük. 996-ban István feleségül vette a bajor Gizella hercegnőt. Lehetségesnek látszik, hogy az önállósuló ifjú trónörökös és udvartartása már ekkor, vagy néhány évvel később mint ifjú fejedelem, kilépett atyja szállásterületéről és a váraljai piactér mellett, a főútvonalhoz igazodva építette fel külön szálláshelyéül szolgáló palotáját. Az út túlsó oldalán a későbbi királyi bazilika, ekkor még a váralja nép plebániatemploma feküdt

Négy év telt el Géza fejedelem halála után, amikor István királyi koronát kért és kapott a pápától. Ezzel koronázták meg a már saját egyházaul szolgáló azon templomban, amely — úgy látszik — azonos azzal az egyhajós, félköríves szentéllyel záródó kőtemplommal, amelyet

legújabbban ismert fel kutatásunk. Lehet, hogy István éppen a koronázására építtette ezt, de lehetséges, hogy már Géza fejedelem alatt készen állott. Valószínűbbnek látszik egy eddig kellőképpen figyelembe nem vett XI. századi forrásunk alapján, hogy az építkezés István nevéhez fűződik. Ugyanis István Kisebb legendájában olvassuk, hogy „...Mivel a szent Isten tisztelői széltében-hosszában gyarapodtak, a király (t. i. István) mivel még szorosabban ügyelt a jó cselekedetekre, elhatározta, hogy a szentegyház csarnokát kibővíti, amit a legnagyobb alázattal teljesített is. Ugyanis a dicsőséges szent Mária címén lévő templomot helyreállította (megújította) Fehérvár városában...”

E templomban kereszteltette meg 1002/3-ban akarata ellenére nagybátyját az erdélyi Gyulát feleségével és két fiával együtt. Ekkor adta az erdélyi hadjáratából szerzett kincseit is István az egyházaának. Ide temeteti korán elhunyt gyermekeit és 1015-ben a bulgáriai hadjárat kincseiből és ereklyéiből újabb adományt tesz. 1031-ben díszes, felirattal ellátott miseruhát adományoz a királyi pár. A trónörökös Imre herceg ugyanebben az évben itt temettetett el. Itt helyezték végső nyugalomra István királyt is 1038-ban.

A későbbi források közül a XII. század elejei Hartvik legenda a legfontosabb, amennyiben elmondja, hogy István saját egyházaának tartotta a bazilikát és papjai egyetlen püspök alá sem tartoztak. Ünnepi misét csak az a püspök mondhatott benne, akit a király és a prépost egyetértésben hívott meg. Ez azt jelentette, hogy az Európa-szerte ismert királyi kiváltságjoggal ruházta fel egyházaát, amely rendkívüli jogi és gazdasági helyzetet, előnyt biztosított a királyi kápolnáának. Ekkor egyházilag még az esztergomi érsek alá tartozott a bazilika, és csak 1181-től tartozott közvetlenül a római Szentszékhez. A kezdetben 27, majd 61-re emelkedő birtoka gazdaságilag az ország egyik leggazdagabb egyházaává is avatta a királyi bazilikát.

Mivel István király életében folyamatos adományozásokról tudunk (1003, 1015, 1031) és mivel a későbbi forrásaink arról tudósítanak, hogy a bazilikának VIII. Benedek pápa (1012—24) adott egyházi kiváltságot,

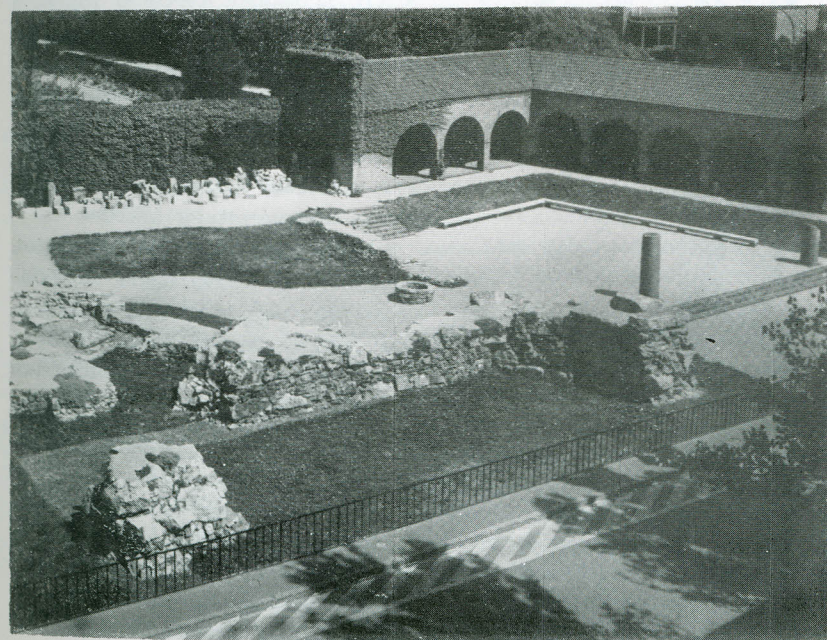
Betétdísz. XII. század

A Romkert a bazilika maradványaival.

arra kell gondolnunk, hogy István király nevéhez két építkezés fűződik. Koronáztatása után a hadjárataiból szerzett kincsekből építteti meg háromhajós, hatalmas bazilikáját, amely a korábbi bővítéskor mintegy 3000 főt befogadó képességű, majd az új megnagyobbításakor már 8000 főt befogadó nagyságú lett. Ez az építkezés és a hozzáfűződő egyházi kiváltság összhangban van a második évezred első évtizedeinek bel- és külpolitikai viszonyaival. Tudjuk ugyanis, hogy az új keresztény feudális állam szervezeti formáját István uralkodásának elején határozta meg. Vármegyei és egyházmegyei szervezete lényegileg közel 10 év alatt kialakult. E szervezet kialakításával egyidőben alapította saját egyházát

is. Ismeretes, hogy Európa-szerte az uralkodók mindenütt külön egyházakat létesítettek családjuk részére, amely általában nem tartozott az általános egyházi szervezetbe. Ily módon kívántak önmaguk részére bizonyos jogi egyensúlyt, nagyobb függetlenséget biztosítani az Egyház mellett vagy azzal szemben. Ezért van az, hogy a királyi kápolnák plébánosai egyben a király legfőbb egyházi tanácsadói voltak. Ez az oka annak, hogy miért választotta István oly zseniálisan azt a megoldást, hogy a királyi koronázást az esztergomi érsek, valamint a veszprémi püspök végezheti csak, de Fehérvárott, a királyi kápolnában, ahol a király tulajdonában vannak a koronázási jelvények és ahol csak az ő engedélye alapján misézhet püspök. István példamutató módon kívánt rangot és hatalmat biztosítani, de egyben társadalmi igényt is akart kielégíteni. Tudjuk, hogy a Szentföldre vezető, korábban elzárt szárazföldi út 1015–18 között újra megnyílt, s ez az út Fehérváron keresztül vezetett a Balkán felé, amelyet az európai zarándokok már örömmel használtak a tengeri út helyett. De helyi igény is volt, hiszen valószínűnek látszik a törvénykezési napok istvánkori megléte Fehérvárott,

A Romkert a Mátyás király sírkápolna maradványaival

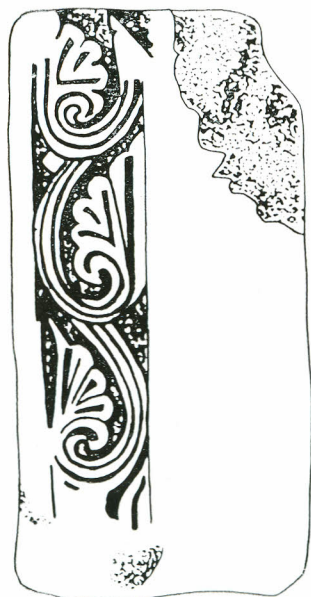
ekkor ugyanis sok ezer ember jött a városba. Mivel Imre herceg itt született 1007-ben, tehát a király szállása is itt lehetett elsősorban, így itt lehetett őt inkább megtalálni.

De nemcsak István, s az ország nagyjai voltak itt, hanem egyik legkorábbi iskolánk is, ahonnan már Gellért, csanádi püspök korában, papokat kért és kapott.

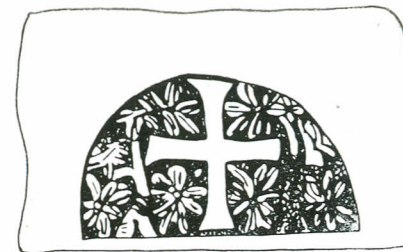
Kezdetben a királyi kápolna plebánosa — a prépost —, valamint az alá tartozó lector az iskola, a cantor az énekoktatás vezetői, valamint a custos az egyházi kincsek őrizője voltak a tisztségviselők

Rajtuk kívül természetesen több oltáros pap, a kórusban és a prépostság mellett működő hiteleshelyen szolgáló papok és egyéb egyházi személyek tartoztak a királyi bazilika egyházi szervezetéhez. E szervezet, mint jogi testület, — a székeskáptalan — valószínűleg csak a XII. században nyerte el végleges formáját és jogi kereteit. 1234-ben mindenesetre negyven főben határozták meg a káptalan kanonokjainak számát, akik közül tizenhétnek miséspapnak kellett lenni. Egyben előírták, hogy mindegyikük köteles Székesfehérvárott tartózkodni.

E káptalan volt az a testület, amelynek az ország egyik legjelentékenyebb jogi, kulturális és gazdasági vezető szerepe jutott osztályrészül. Hiszen ennek a testületnek kellett a mindenkori uralkodócsalád, valamint az állam és egyház közötti egyensúlyt tartani, rájuk volt bízva a legfontosabb állami és egyházi érték-együttes, nekik kellett az ország „emlékezetének” lenniük, s ők képviselték a legmagasabb fokú írásbeliség és kulturális tevékenység felelősségteljes gondozását.

Párkánytöredék. XII. század

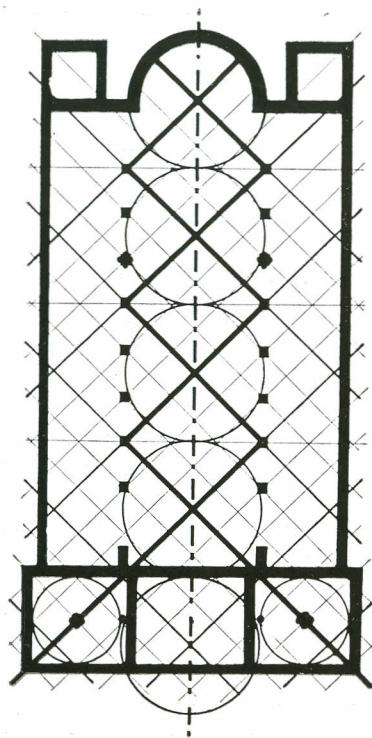

Párkánydész. XII. század

A BAZILIKA ÉPÍTÉSTÖRTÉNETÉRŐL

Mint már fentebb említettük, az első templom, amelyet e helyről ismerünk, kőből készült, egyhajós és nagysugarú félköríves szentéllyel rendelkezett. Valószínűleg külső harangtornya volt. E templom 40 m hosszú és 20 m széles lehetett. Számításunk szerint mintegy 25—30 000 m³ kőanyagból készült. A köveket a közeli római kori városból — Gorsium — szállították az építkezésekhez, ahol faragott állapotban találták a felszínen. Ez is lehetőséget nyújtott arra, hogy István a koronázására 4 év alatt tudja felépíteni templomát. Természetesen ez a templom még nem volt beboltozva, hanem hatalmas fagerendákból készült tetőszerkezettel volt lefedve. Ugyanekkor készülhetett a templom, illetve az egyházi telket, lakot a település többi részétől elválasztó kőkerítés is, amely a szentély külső érintőjével azonos tengelyű vonalban épült.

Ezt a templomot bővítette ki István király háromhajós templommá oly módon, hogy — kivéve a szentélyt — a falakat részben elbontatta (a külső toronnyal együtt?) és a hosszoldali falak tengelyében pillérsort készíttetett. A pillérsor száma valószínűleg 8—8 lehetett. Az oldalhajók szentély melletti keleti végein egy-egy, egyenes fal-lezárású, alacsony szintű helyiséget és készíttetett. Ezen új keleti falsíkhöz igazította a korábban már megépített kőkerítés falát, amikor az elsővel párhuzamosan, attól nyugatra 90 cm-el újabb kőkerítést húzott, amelyet kocsik részére egy nagyobb, személyek részére egy kisebb kapuval látott el. A rendelkezésre álló adataink szerint a templom nyugati záródása ma még nem tisztázott. Csupán az látszik valószínűnek, hogy az istvánkori zárófal síkja, azaz a főbejárati homlokzati vonal már ekkor egybeesett a későbbivel, tehát lényegileg a mai püspöki palota utcai homlokzatával. Lehetséges, hogy előcsarnok — atrium — lehetséges, hogy egy központi torony zárta a bazilikát (alapjaiban kijelölve, vagy már megépítve?). E templom hossza 76 m, szélessége pedig 38 m. Tájolása 17°-al tér el a nyugat—keleti tengelytől északra kelet felől.

A bazilika rekonstruált alaprajza és erővonal rendszere.

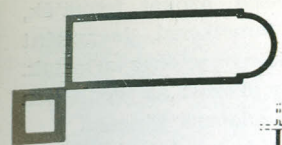
Tény az, hogy 1038-ban még nem fejeződött be teljesen a második építkezés, bár történeti forrásaink egyértelmű tudósításai szerint egyházi feladatot már képes volt el látni. Mindenesetre az István király halálát követő évtizedek zaklatott bel- és külpolitikai viszonyai (kétszeri pogánylázadás, egyik éppen Fehérvárott; német–magyar háborúk ugyancsak fehérvári vonatkozásai; trónviszályok) késleltették a bazilika tényleges befejezését, amely nyilvánvalóan elsősorban a belső díszítések végleges elkészítését jelentette. Ez következett be a XI. század második felében folyamatos munkaként, de valószínűen legnagyobb mértékben Kálmán király (1095–1116) uralma alatt.

A XI. századra tehető az a 120 cm széles, szokatlan alaprajzú kőfal építése, amellyel kapcsolatban egyaránt lehet stratégiai (erődítmény?), államhatalmi (törvénytábor?) vagy gazdasági (áruraktár?) rendeltetésre gondolni. A bazilika

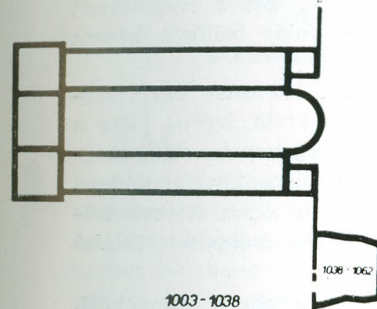
délkeleti sarkánál elhelyezett épületet mindenesetre valószínűleg már a XIII. századra lebontják.

A XII. századi nagyarányú fehérvári építkezésekkel párhuzamosan a királyi bazilikában is megindul a nagyszabású munka. Valószínűnek látszik, hogy ekkor cserélik ki a közel 150 éves istvánkori pillérekét és újabb díszes faragványokkal ékesítik belsejét. Lehetséges, hogy ekkor boltozták be az oldalhajókat, amelyre elsősorban a rekonstruált statikai erővonalrendszer meglétéből, másodsorban abból a tényből próbáltunk következtetni, hogy a későbbi gotikus főhajó beboltozását alátámasztó templomon kívüli pillérek hiányoznak.

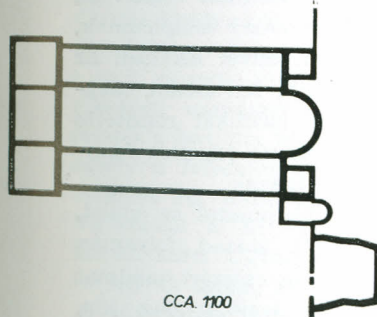
Ugyancsak a XII., illetve XIII. századi építkezésekhez köthető az a két, félköríves szentéllyel rendelkező egyhajós sírkápolna, amelyet a

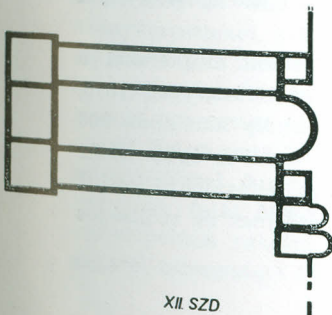
972
986?–1000
997

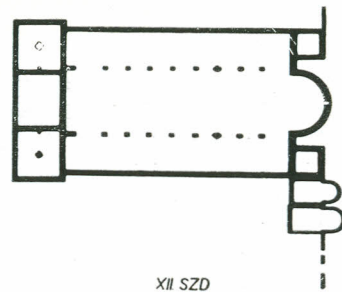
1003–1038

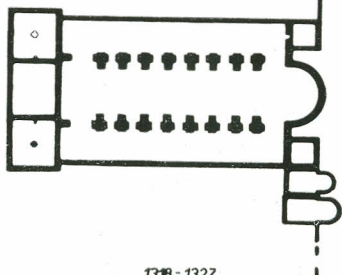
CCA 1100

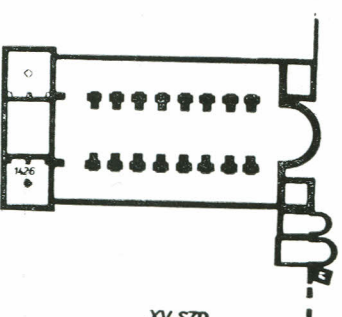
XII SZD

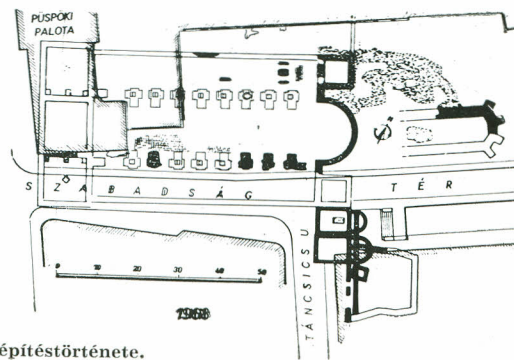
XII SZD

1318–1327

XV SZD

A bazilika építéstörténete.

bazilika délkeleti sarkához építettek, s amelyekbe azokat temették, akiknek nem volt joguk a királyi bazilikába temetkezni, de miként életükben, úgy haláluk után is a király közvetlen környezetéhez tartoztak.

Az 1287-ben történt tűzvész úgy látszik nem okozott az épületben lényeges kárt, mert ezzel kapcsolatos építkezésről adatunk nincsen.

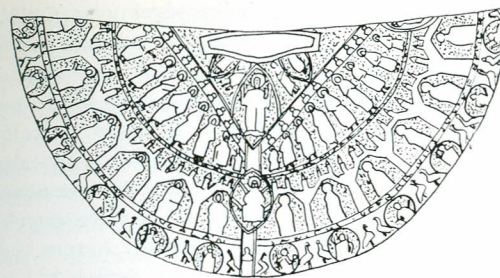
1318-ban és 1327-ben a templomot beboltozták és tetejét ólomlemezekkel fedték le. A kétszeri munkát az 1327-i tűzvész okozta rongálás tette szükségessé. 1426-ban a nyugati homlokzatnál lévő régi és már alapjaiban is omladozó, s így a templom boltozatát is veszélyeztető középső tornyot állították helyre Ozorai Pipóval, aki a megmaradt építkezési maradványok alapján a torony déli falát belülről három pillérrel támasztotta meg.

Mátyás király a bazilikától keletre felépített és korának egyik legmagasabb színvonalát elérő gotikus sírkápolnáján kívül, tervbe vette a bazilika teljes átépítését. Korai halála azonban megakadályozta a megvalósítást. Ebben az időben csak Kálmáncsehy Domonkos, az akkori prépost építkezett a bazilika északi oldalhajójának keleti felében felépített Anna kápolnában, amely különben mint átalakított önálló kápolna még a múlt század első felében is állott.

Ily módon 1543-ban a török lényegileg egy hatalmas románkori, nyugati homlokzatán egy nagy toronnyal ellátott bazilikát foglalt el, amelyet 1556-ig meghagyott a polgárok kezén keresztény templomnak, majd ezután mohamedán templommá alakított át. Mivel azonban az 1601. évi ostrom alkalmával az itt tárolt lőszerraktár felrobbant, megkezdődött a bazilika tényleges pusztulása. Ezt a bazilikát rögzítette ugyanebben az évben készült francia metszet, amely az egyetlen fennmaradt hiteles ábrázolása a középkori királyi bazilikának.

Az újólag bekövetkezett török uralom alatt tovább pusztul az épület, s a város végleges visszafoglalása után a XVIII. század folyamán többször és folyamatosan kérik a prépostok az osztrák császári hatalmat a helyreállítás anyagi fedezetének biztosítására. A segítség nem jön, így amit az újonnan betelepülő lakosság nem vitt el házaik építésére, azt az 1800-ban épülő új püspöki palotába falaznak be.

Alig múlik el egy-két évtized, s már ásatással kellett megkeresni a bazilika, néha már alapfalaiban sem meglévő helyét (1848, 1862, 1874, 1882). Majd 1936—38-ban végeztek feltárást István király halálának 900 éves évfordulójával kapcsolatban, ekkor készül a téglából épült kőtár és a ma látható Romkert. 1965—68-ban pedig újabb feltárásokra került sor, amelyet a nyert adatok alapján feltétlenül érdemes és szükséges folytatni.

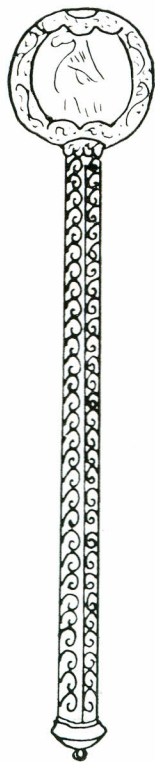
A koronázási palást. 1031.

A BAZILIKA KINCSEIRŐL ÉS DÍSZEIRŐL

Mivel a bazilika a király saját egyháza volt, ez természetesen kifejezésre jutott annak díszítésében és felszerelésében is. Már a legkorábbi írásos források kincsek adományozásairól tudósítanak. Az 1002—3. évi erdélyi és az 1015. évi bulgáriai hadjáratból fejedelmi és cári kincseket adományozott István a bazilikának. 1031-ben kapta az egyház azt a díszes miseruhát, amelyet később koronázási palásttá alakítottak át. Felirata szerint „1031-ben ezen miseruha István és Gizella királynő által a Fehér vári Szűz Mária egyháza számára készült és adományoztatott.” 1046-ból ismerjük, hogy Endre király és Leodwír bihari püspök ellenőrzést végzett a bazilika kincstárában, ahol az ereklyék mintaszerűen, feliratokkal ellátottan voltak tárolva. 1063-ig őrizték a bazilika kincstárában azt a díszes, honfoglaláskori aranykardot, amely a fejedelmi Árpád nemzetség egyik legkorábbi kincse volt, s amelyet ma mint egyik német koronázási jelvényt Bécsben őriznek. Ugyancsak a XI. századból származik a ma Prágában őrzött szent István kard. Ugyancsak innen származik a ma Bécsben őrzött István tarsoly és sapka, amely eredetileg egyházi textília volt. István adományozó nevéhez fűződik két, drágakövekkel díszített vállruha, amelyeknek szegélyébe 74 márka színarany volt beszöve. Gizella királynő pedig aranykereszteket, kannákat, táblákat, gyöngyöket és egyéb ékeségeket adományozott forrásaink szerint a bazilikának. A XI. század közepéről ismerjük a későbbi magyar korona alsó részét díszítő és Dukas Mihálytól kapott ismeretlen eredetű tárgyat díszítő zománclapokat. A XI. század végén keletkezett István legendából tudjuk, hogy István „...csodálatos mívelkedéssel híres és nagy bazilikát kezdett rakatni, melyben a kórusnak falát faragásokkal megtarkította, pádimentumát pedig marványlapokkal rakatta ki, melyet akik látták, mi beszédeinknek igazságáról bizonyosságot tesznek mondván, hogy palástoknak, egyházi ruhák-

A királyi korona. XI–XIII. század.

A királyi jogar. XII. század.

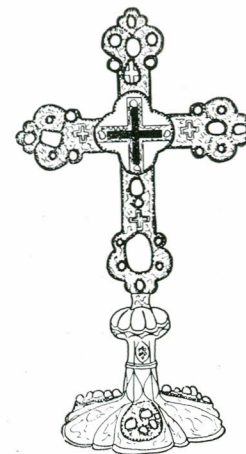
nak és egyéb ékességeknél számlálhatatlan sokféleségei vannak ott és az oltárnak körülé sok sáráranyból vert és drágalátos kövekkel be-foglalt táblák, a Krisztus asztalá-nak föléje felállított csodálatos mívű ciborium és mindennemű kristály, onix, ezüst, aranyedények-kei színültig megrakott kamra.” A XII. század végéről ismerjük az 1490-ig itt, ma pedig Melkben őrzött szent Kálmán fej-ereklye-tartóját. Ugyancsak XII. századi a III. Béla és felesége sírjából ismeretes ékszer-együttes, amely rész-ben ugyancsak az egyház kincstá-rából származik. 1288-ból hallunk arról, hogy a templom külső sek-restyéjében nagy költséggel íródott, arany és gyöngyökkel ékesített szertartásos és misekönyveket őriztek, amelyhez hasonlók az egész országban nem léteztek. Az 1327. évi égés során jegyezték fel, hogy az egyik harangtoronyban sok szent ereklyét tartottak. Árpád-kori eredetre látszik visszanyúlni az 1440-ben még meglévő szent István fejereklyetartója és a rajta lévő korona, valamint az 1600-ból fennmaradt feljegyzés szerint szent László fejereklyetartója és ezüst-kürtje, s egy nagy, aranyozott ezüst kereszt. Biztos középkori eredetűek Keresztelő szent János, szent And-rás, szent Márton különböző erek-lyetartói. Mátyás király halálakor fia 45 000 arany értékű tömör és gyöngyökkel ékesített keresztet, 75 000 arany értékben gyémántok-kal kirakott csészéket, arany gyer-tyatartókat, kelyheket, tányérokat,

ampullákat, füstölőket, arany ván-kosokat, több ezüst szobrot és 12, gyöngyökkel kivarrt miseruhát adományozott az egyházi szertartás után a bazilikának. Ugyanakkor 700 aranyat adtak a főurak is az oltárnak. 1502-ben pedig az oltáron „...látható volt legalább 60 ezüst mű, úgymint királyok, szentek, püspökök és mártírok hermái, me-lyeket hosszan lehetne elősorolni a többi reliquiáriummal együtt.”

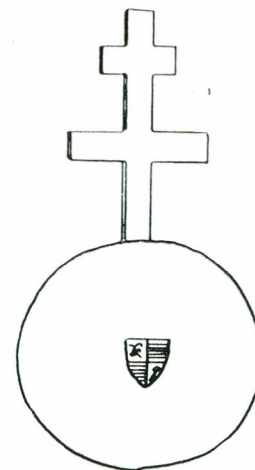
Ugyanitt őrizték az állami ha-talmi jelvényeket, a királyi insig-nia együttesét, amely természetesen időnként összetételében, tár-gyában változott, illetve pótolták. Ide tartozott elsősorban a királyi trónszék, amelynek anyagáról, formájáról és díszítéséről sajnos semmit sem tudunk; az István-kori palást; az aranyozott királyi lándzsa; a XII–XIII. századi jogar; az Anjou-kori, kettőskereszttel dí-szített országalma; a koronázási kereszt, valamint az ország hadi-zászlói.

A kincsek egy részét a XVI. század elején pápai engedéllyel felhasználták a török elleni fel-készülésre, más részét a török elől elmenekítve részben elvesztették, részben elajándékozták vagy kal-lódni hagyták. A kincsekből alig-alig van néhány Magyarországon, a többi néhány a világon szétszó-ródva egyházi vagy magángyűjte-ményekben, illetve múzeumokban található.

A sokféle iparművészeti vonat-kozási kincsen kívül a bazilika belseje is méltó módon volt dí-

A koronázási eskükereszt. XIII. század

Az országalma. XIV. század.

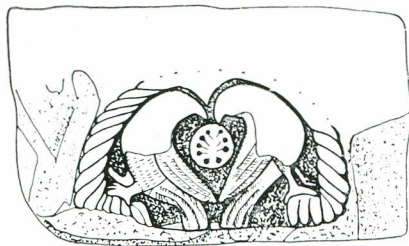
szekkel ellátva. A szentély félkör-
íves boltozott kúpját színes mozaik
díszítette. A többi helyen faragott
és festett kövek ékesítették a
bazilikát. A megmaradt díszes
faragványok zöme románkori. Leg-
valószínűbben három különböző
korra lehet szétválasztani stílusuk
alapján a faragványokat. Az első
szent István kora, a második a
XI. század második fele, a har-
madik pedig a XII. század. E
románkori faragványok magas
művészi színvonalúak és azt is el-
árulják, hogy külföldi és helyi
kőfaragó művész-mesterek készí-
tették. A déli, délnyugati kultúr-
hatást mutató antik akantuszlevél
és szalagfonat, valamint a keletről
magunkkal hozott palmetta-stílus
hazánk területén találkozott, fonó-
dott össze. A növényi és geomet-

Mellvéddisz. XI. század.

rikus díszítőelemeken felül állat- és emberalakos faragványokat is ismerünk. Ezek ugyanúgy különböző színekkel voltak kifestve mint a fentebb említettek, és a keresztény vallás erkölcsi hittételeit, bibliai jeleneteket, személyeket voltak hivatva ábrázolni az írni és olvasni nem tudó hívők részére. A románkori faragványok a pilléreket, falakat, valamint az oltárokat és kapukat díszítették.

A gótika időszakából viszont csupán a bazilika beboltozásával kapcsolatos épületelemek — bordák, pillérek — faragványait ismerjük, illetve a Mátyás király sírkápolnájához és az azonos korú Kálmáncsehy Domonkos prépost alapította Anna kápolnához tartozó ablak, ajtó és boltozati faragványokat. Hiányoznak az egyéb domborművek. A megmaradt emlékek alapján úgy látszik, hogy összképé-

Párkánydisz. XII. század.

Oszlopfő. XII. század

A bazilikában több oltárról van tudomásunk a főoltáron kívül. Ezek az alábbiak: szent Kereszt (1242), szent István (1321), szent László (1341), szent János és Agatha (1341), szent Katalin, amely Nagy Lajos és leánya Katalin sírkápolnájában helyezkedett el, s amely két részes volt és a Magyarországhoz csatolt tartományok címerei, valamint Nagy Lajos domborműves alakja díszítette Katalinével együtt (1374), Péter apostol (1376), János evangélista (1376), szent Imre (1380), Mindenszentek (1401), Ozorai Pipó sírkápolnájában lévő Fülöp és Jakab apostolok, valamint szent László (1426), egyptomi szent Mária-Magdolna és szent Afra (1430), Mária Magdolna (1467) és a Kálmáncsehy-féle szent Anna (1480 körül), amelyek közül néhány természetes korábbi alapítású, mint a róla szóló híradás.

Párkánydisz. XII. század

ben a bazilika belső díszítése hasonlósága volt az épület románkori jellegével, tehát lényegileg román stílusú volt még a török korban is. Csupán iparművészeti emlékeiben, boltozati kivitelében és kései sír-emlékeiben jelentkezett a gótika. Gondoljunk elsősorban a középkori ember számára oly fontos hagyománytiszteletre — amely éppen ebben a bazilikában nyert oly kivételes hangsúlyt! — valamint a kötelező és folyamatos államjogi, illetve egyházi szertartások végzésére, amelyek nem sok lehetőséget nyújtottak amúgy sem a nagyarányú átépítésekre.

A változó időt és változó stílust leginkább az oltárokon és sírkápolnákon lehetett lemérni, amelyek nem változtatták meg a bazilika összképét, csupán tarkították azt.

Szarkofág előlapja. 1000 körül

**AZ ITT
ELTEMETETTEK-
RŐL**

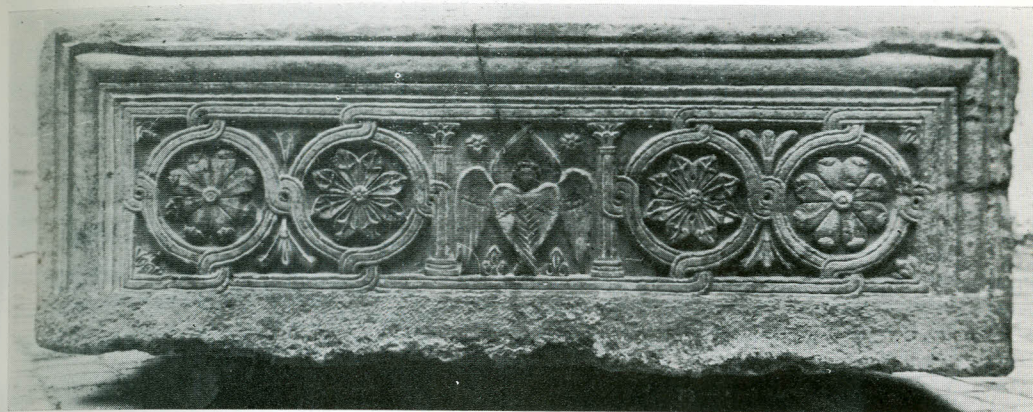
A X. század végén, amikor még a fejedelmi szálláshelyen kívüli váralja nép plebániatemploma volt területünkön, temetkeztek először. A melléklet nélkül, keresztény rítus szerint eltemetett halottak közül mintegy 10 gyermek és felnőtt sírját ismerjük.

A királyi bazilika és a hozzá tartozó prépostság alapítása után e temetkezés megszűnt. A bazilika épületén belül csak a királyi család tagjai temetkeztek, míg a bazilika szentélyén kívüli temetőkertbe pedig a prépostsághoz tartozók. A nem királyi és prépostsági személyek a XII—XIII. században a bazilikához hozzáépített külön sírkápolnában, majd a XIV—XVI. századokban külön királyi engedéllyel a bazilika kevésbé előkelő részeibe temetkeztek.

Írásos forrásaink szerint az alábbiakat temették a bazilikába:

Királyaink közül Szent Istvánt (1038), Kálmánt (1116), II. Vak Bélát (1141), II. Gézát (1162), IV. Istvánt (1165), III. Bélát (1196), III. Lászlót (1205), Károly Róbertet (1342), Nagy Lajost (1382), Albertet (1439), Mátyást (1490), II. Ulászlót (1516), II. Lajost (1526) és Zápolya Jánost (1540).

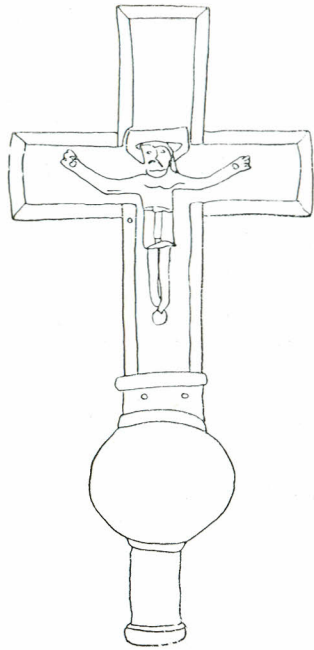
A királyi családtagok közül Ottó (1010) és Imre (1031) hercegek, István király fiai; Kálmán testvére Álmos herceg (1137); III. Béla Anna nevű felesége (1183); Károly Róbert Mária nevű első (1318) és Beatrix nevű második felesége (1319); Nagy Lajos Katalin nevű leánya (1374), valamint Károly nevű fia (1319) temetkezett a bazilikába. Minden valószínűség szerint ugyancsak a bazilikába temették el István király ismeretlen nevű gyermekeit (1000?, 1002?, 1004?); nagybátyját, az erdélyi Gyulát családjával együtt (XI. szd. első harmada); elsőfokú unoka-

Szarkofág jobboldali lapja. 1000 körül.

Szarkofág baloldali lapja. 1000 körül.

Körmeneti kereszt III. Béla sírjából. 1196.

A sírok gazdagságáról a múlt században előkerült és ékszerré átalakított aranyak, s az 1848-ban megtalált, érintetlen királysír nyújt fogalmat. III. Bélát aranyozott ezüst koronával, ezüst karddal, joggal, sarkantyúkkal, karpereccel, aranygyűrűvel és ereklyetartóval, valamint réz kereszttel temették el. Feleségét pedig aranyozott ezüst koronával, aranygyűrűvel és aranycsipkés ruhával.

A bazilikai sírokat 1543-ban Dzselaádzáde Musztafa török történetíró írta le a legrészletesebben: „...Különösen említendő a legelső poklok tüzén égő királyoknak pihenő és temetkező helyeül szolgáló régi templom. Ennek minden szögletében és zugában drága márványból vagy kőből kifaragott csodálatos alakok voltak, amelyeknek mindegyike annak idejében hírével és hatalmával kérkedő padisah volt. Itt-ott egy-egy bálványimádónak sírhelye, máshol egy-egy feslett erkölcsű, pokolra költözött gyaurnak sírköve. Minden szögletben kőből csinált koporsókban utálatos alakok, akik a piszkosoknak országzserte híres, a sátántól megszállott szentjei valának, s akiknek fejükre csillogó drágakövekkel kirakott koronákat, mellükre arany és ezüst keresztek, kardokat és

testvéreit Vászolyt (1038 előtt) és Szár László (1031 előtt); Kálmán király Buzilla nevű feleségét (1110 körül); III. Béla ismeretlen nevű fiát (1210 körül) és II. Ulászló Anna nevű feleségét, valamint öt családját (XVI. szd. eleje). Ezen felül bizonyára még számos királyi gyermeket és családtagot, akikről nem tesznek külön említést történeti forrásaink.

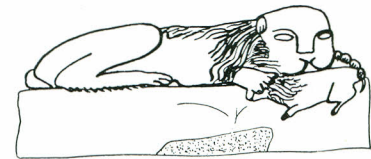
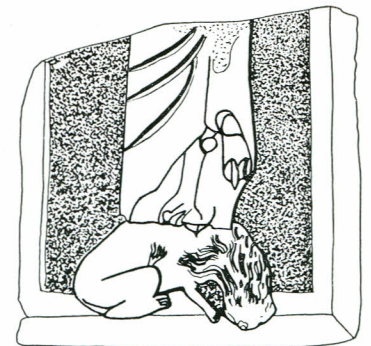
Külön királyi engedéllyel temették a bazilikába a főurak közül Drugeth Fülöp nádort (1328 után), Ozorai Pipo temesi főispánt családostul (1426 után), Rozgonyi István fejérvári főispánt (1427 után), Buzlay Lászlót Csókakő urát családostul (1481 után) és Marczali Miklós erdélyi vajdát (1413). Ide temették Serényi András (1345), Hagek Ferenc (1464) katonatisztekét és Varkocs György fehérvári várkapitányt 10 katonájával (1543).

handzsárokat tettek, ujjaikra pedig nagyértékű aranygyűrűket húztak ékességül. Végre egész belseje tömve volt a világot elhagyott szerzetesekkel és gyeheennára költözött papokkal.”

Sajnos mindebből csak néhány dísztelen mészkőből és vörösmárványból készült sírkő, valamint Nagy Lajos és Katalin sírkápolnájából származó vörösmárvány síremlék töredékei, illetve egy-két feliratos sírkőtöredék, és Marczali Miklós és Rozgonyi István sírköve maradt meg.

A bazilikabeli sírok kifosztása Mátyás király halála után kezdődött meg. A trónkövetelő Miksa római király zsoldosai 1490-ben dúlták fel először a sírok egy részét. 1543-ban Ahmed bej rabolta ki a sírokat, majd 1544-ben ezen ügyben feljelentést tevő és a török szultán utasítására vizsgálatot tartó budai kincstárnok fosztotta ki a még épen megmaradt sírokat. 1601-ben a császári csapatok egy évre visszafoglalták a töröktől a várost és az addig sértetlenül maradt királysírokat a vallon katonák dúlták fel.

A török alatt alakították át itatóvályúnak azt a kiemelkedő jelentőségű szarkofágot, amely Európa egyik legsajátosabb románkori emléke, s amelyet korábbi kutatásunk Szent István szarkofágjának határozott meg. Ez az antik és helyi művészet díszítőelemeit felhasználó, fehér budai mészkőből faragott, díszes szarkofág három oldalon faragványokkal ékes, jelezvén, hogy az egyik rövidebb oldalán falhoz támaszkodott. Az egyik hosszoldalon hármasszalagfonatos keretelésben hatszárnyú kerub mellett 2–2, nyolcszirmú rozetta helyezkedik el. A másik hosszoldalon a két szélső rozetta helyén 1–1 életfa látható. Az életfák egyben egy-egy embert is ábrázolnak jelképesen, Ádámot és Évát, akik a Paradicsom kapujában fogadják az elhunytat. Ezen oldalon pogány jelképrendszer mutatható ki. A rövid előoldalón repülő angyal van kifaragva, kezében a halott lelkét jelképező csecsemővel. A bizánci stílusú és pogány jelképrendszerű szarkofág István király halálánál korábbi időre mutat. A sírláda X. század végén készült munkának

Katalin hercegnő sírkő töredéke. 1374.

látszik és feltehetően Géza fejedelemé volt, aki saját szavaival élve elég nagy úr volt ahhoz, hogy egyszerre két istennek is tudjon szolgálni. De a történeti források is elárulják, nem István király feküdt a szarkofágban. Hartvik püspök 1112—1116 között a még élő szemtanúk alapján írta meg István szenttéavatása alkalmával történt 1083 évi exhumálást. Hartvik szerint István király a bazilika földjébe ástott és talajvízzel telített, fehér márványlapokkal bélelt, valamint a padló szintjéből kissé kiemelkedő kőlappal fedett sírban feküdt. Tehát olyan sírban, amilyen sírokat valóban ismerünk a bazilikából. Az egy kőtömbből készült és római szarkofágból átalakított sírláda nem volt soha földben, a XVIII—XIX. század fordulóján Milassin püspök gyűjteményéből származik, aki kertjébe összehordatta a városban fellelhető történeti emlékeket. Kétségtelen, hogy erősen triumfáló jellege és magas művészi színvonala alapján mindenképpen az Árpád-ház egyik tagjához kapcsolható.

A többszöri kifosztás során megbolygatott sírokat a múlt századi kutatások alkalmával részben megtalálták. Az előkerült csontvázakat ekkor közös sírba helyezték. Az 1936-os feltárások idején innen kiemelték az összekevert csontvázakat és az újonnan előkerültekkel együtt az ekkor megépített Romkert bejárata előtt látható, kereszttel díszített fehér kőlappal lefedett sírba helyezték el. Az 1965—68-ban végzett újabb feltárások és az a tény, hogy a bazilika mintegy 40 %-ban még feltáratlan, bizonyítják, hogy a különböző évszázadokból még sok sír lappang a föld mélyén, köztük talán érintetlen királysírok is.

J E G Y Z E T E K

Székesfehérvár általános történetével foglalkozó szakirodalmat FITZ JENŐ — CSÁSZÁR LÁSZLÓ — PAPP IMRE: Székesfehérvár (Budapest 1966), a bazilikával foglalkozó szakirodalmat pedig DERCSENYI DEZSŐ: A székesfehérvári királyi bazilika (Budapest 1943) című munkákban találhatja meg az érdeklődő.

A legújabb eredmények és újabb szakirodalom az alábbi tanulmányokban található:

- BERKOVITS ILONA: A későközépkori könyvkultúra Székesfehérvárott (2).
 BONIS GYÖRGY: Székesfehérvár az Árpád-ház székhelye (1); A székesfehérvári törvénynapoktól az „ország szabadságá”-ig (2).
 DEGRÉ ALAJOS: Székesfehérvár városjoga a középkorban (2).
 DOBSZAY LÁSZLÓ: Középkori zenetörténetünk székesfehérvári vonatkozásai (2).
 FÜGEDI ERIK: Székesfehérvár korai története a város alaprajzában (1); Székesfehérvár középkori alaprajza és a polgárság kezdetei Magyarországon. Településtudományi Közlemények 20 (1968).
 GYÖRFFY GYÖRGY: Székesfehérvár feltűnése a történeti forrásokban (1); Székesfehérvár korai története és a latinok beköltözése (2).
 IFJ. HORVÁTH JÁNOS: Székesfehérvár korai történetének néhány kérdése az írásos források alapján (1); Középkori irodalmunk székesfehérvári vonatkozásai (2).
 HUSZÁR LAJOS: Anjou-kori pénzverés Székesfehérvárott (2).
 KOLLER, HEINRICH: Das Problem des Königstrons zu Stuhlweissenburg (2).
 KOVÁCS ÉVA: A székesfehérvári királyi bazilika XI. századi kincsei (1); A középkori magyar királyság jelvényeinek kérdéséhez (2).
 KOZÁK KÁROLY: A székesfehérvári királyi bazilika legkorábbi építési korszaka (1).
 KRALOVÁNSZKY ALÁN: Székesfehérvár kialakulása a régészeti adatok alapján (1); Székesfehérvár X—XI. századi településtörténeti kérdései (1); A székesfehérvári királyi bazilika alapításának és István királlyá koronázásának kérdéséhez. Fejér megyei Szemle 4 (1967); Contribution a la question du sarcophage de Székesfehérvár dit de Saint Étienne. Alba Regia 8—9 (1968); Előzetes jelentés a székesfehérvári 1965. évi feltárásokról. Alba Regia 8—9 (1968); Székesfehérvár középkori építéstörténetéhez (2).
 KUBINYI ANDRÁS: Székesfehérvár középkori oklevéladása és pecsétjei (2).
 MAROSI ERNŐ: Mátyás király sírkápolnája (2).
 MEZEY LÁSZLÓ: Székesfehérvár egyházi intézményei a középkorban (2).
 NAGY LAJOS: Székesfehérvár későközépkori topográfiája (2).
 NEMESKÉRI JÁNOS — KRALOVÁNSZKY ALÁN: Székesfehérvár becsült népessége a X—XI. századokban (1).
 NÉMETH PÉTER: Az első magyar egyházmegye kialakulásának kérdéséhez (1).
 SZEKELY GYÖRGY: A magyarországi latinok és vallonok a középkorban (2).
 TÓTH SÁNDOR: A pécsi kofaragóműhely és Székesfehérvár (2).
 VAJAY SZABOLCS: Géza nagyfejedelem és családja (1).

(1) = SZÉKESFEHÉRVÁR ÉVSZÁZADAI. Az államalapítás kora. (Székesfehérvár) 1 (1967) 1—164.

(2) = A székesfehérvári Történész Ülésszakon elhangzott előadás, 1968. május 13—14. Megjelenik a SZÉKESFEHÉRVÁR ÉVSZÁZADAI. A középkor. (Székesfehérvár) 2 (1968) című tanulmánykötetben.

DIE MITTELALTERLICHE KÖNIGLICHE BASILIKA IN SZÉKESFEHÉRVÁR

Über die Stadt Alba Regia

Das mittelalterliche Székesfehérvár — das ungarische Aachen — eine Parallele auch zu Hradschin, Kreml, Regensburg, St. Denis, Toledo, Wawel — war Residenz des fürstlichen, bzw. königlichen Arpadengeschlechtes. Die Stadt wurde auf dem Mittelpunkt eines zusammenhängenden Systems von Gewässern, gegen Ende des X. Jhs, angelegt. Hier befand sich einer der wichtigsten Knotenpunkte der Strassen, eine wichtige Station des nach dem Heiligen Land führenden Weges. Somit ist die Stadt der eine Sitz des ungarischen feudalen Staates. In der königlichen Basilika wurden die Mitglieder der königlichen Familie gekrönt, getraut und begraben. Hier wurden die Machtzeichen des Landes, die Schatzkammer der königlichen Familie und die reichste Sammlung der kirchlichen Reliquien des Landes aufbewahrt. Hier wurde die Geschichte des Landes geschrieben und wurden die Urkunden beglaubigt; von hier zog man feierlich ins Feld. In der Stadt wurden der Gerichtstag und die Landesversammlung gehalten, hier waren die frühesten Schulen des Landes tätig. Ihr weiter berühmter Markt, ihr Salzmagazin und Münzamt, sowie die etwa hundert Besitztümer ihrer cca zwanzig Kirchen haben für die Stadt eine leitende Rolle im Wirtschaftsleben Ungarns gesichert. Als die wirkliche Hauptstadt des Landes um Mitte des XIII. Jhs Buda geworden ist, spielte Alba Regia als sakrale und kulturelle Residenz der königlichen Dynastie im Leben des Landes auch weiterhin eine wichtige Rolle. Nach den Verheerungen der Türkenherrschaft (1543—1688) verliehen die grosszügigen Neubauten der XVIII. und XIX. Jhe der Stadt ein neues Gepräge.

Über die Basilika der Hl. Maria und über die Probstei

Gegen Ende des X. Jhs liess Fürst Stephan (997—1000) die Pfarrkirche des unterhalb der Burg wohnenden Volkes, ausserhalb der Burgmauern, neubauen. In dieser Kirche wurde er im J. 1000 gekrönt.

Hier wurden seine Familienmitglieder getauft (1002), begraben (1000, 1002, 1010, 1031) und hier wurde auch er beigesetzt (1038). Er hat die Basilika mehrmals mit Donationen bedacht (1002, 1015, 1031). König Stephan hat die „königliche Kapelle“ Anfang des XI. Jhs durch kirchliche Privilegien aus dem Wirkungskreis des zuständigen Bistums von Veszprém herausgehoben. Somit ist die Basilika zuerst dem Erzbistum von Esztergom, seit 1181 dem Heiligen Stuhl von Rom unterordnet worden. In der königlichen Kapelle konnte man nur mit Bewilligung des Königs und des Probstes Messe lesen. Ebenda konnten nur der Erzbischof von Esztergom und der Bischof von Veszprém die Krönung mit jenen Insignien verrichten, die der König in der Basilika aufbewahren liess. Diese Ordnung wurde während des ganzen Mittelalters behalten. Der Personalbestand der Probstei (im J. 1234) bereits 40 Häupter) und ihre Besitztümer (im XIV. Jh. bereits 61) vermehrten sich sukzessiv. Die Korporation der Probstei war berufen, neben der Verrichtung der kirchlichen Funktionen die Schriftkunde und die Musikkultur zu pflegen und die Schatzkammer zu hüten.

Über die Baugeschichte der Basilika

Die erste bekannte Kirche, gebaut aus 30 000 m³ Stein, war 40 × 20 m gross; sie war einschiffig mit halbkreisförmigen Sanktuarium und mit einem dazu gebauten Turm. Sie konnte beinahe 3000 Menschen fassen. Dieses vom Ende des X. Jhs stammende Gebäude wurde von König Stephan I zu einem dreischiffigen Tempel mit acht Pfeilerpaaren für Fassen von 8000 Menschen erweitert. Diese beiden Nebenschiffe hatten je ein gerade abgeschlossenes Sanktuarium; zum Haupteingang war — wie es scheint — eine Halle, wahrscheinlich mit einem Turm in der Mitte, hinzugebaut; das Dach hatte Holzkonstruktion. Die Masse der ganzen Kirche betragen 76 × 38 m. Die Basilika war von den Gebäuden der Probstei durch eine Steinmauer, versehen mit mehreren Toren, getrennt. In der zweiten Hälfte des XI. Jhs und im Laufe des XII. Jhs wurde sie mehrfach geschmückt. Vielleicht zur selben Zeit wurden auch die Nebenschiffe überwölbt. Als in den XII. und XIII. Jhn die beiden einschiffigen Grabkapellen für die Hocharistokratie mit ihren halbkreisförmigen Sanktuariums zur Südwand der Basilika hinzugebaut wurden, hat man die früher hier errichteten grossen Mauern (Festung?, Magazin?, Gerichtshof?) abgerissen. In den Jahren 1318 und 1327 wurde das Hauptschiff überwölbt und 1426 der grosse Turm oberhalb des

Haupteinganges restauriert. König Matthias liess Ende des XV. Jhs östlich des Sanktuariums eine Grabkapelle errichten. Gleichzeitig baute Probst Kálmáncsehy im nördlichen Seitenschiff der Basilika eine Kapelle. Im J. 1543 besetzten die Türken diese romanische Kirche mit gotischer Wölbung und gestalteten sie 1556 in eine mohammedanische Kirche um. Bei der Belagerung der Stadt im J. 1601 explodierte die hier angehäuften Muniton. Nach mehrfachen Verheerungen konnte ihre Stelle nur durch die Ausgrabungen ermittelt werden (1848, 1862, 1874, 1882, 1936, 1965—1968).

Über die Schätze und Ausstattungen der Basilika

In der Basilika wurden die Schatzkammern der königlichen Familie und der Kirche, die Krönungsinsignien und Machtzeichen des Staates und die Kriegsfahnen aufbewahrt. Ein Teil der Schätze wurde von unseren Königen verschenkt (der sog. Schwert Karls d. Gr., 1063), umgestaltet (Krönungsinsignien, in den XII—XIII. Jhn), bzw. verwendet für die Zwecke der Feldzüge gegen die Türken, oder verschleppt vor den Türken. Im Laufe der mehrfachen Kriegshandlungen wurden auch die Gräber der Könige von ausländischen Soldaten ausgeplündert.

Das Innere der Basilika war mit Mosaiken, mit marmornem Fussboden, mit bunt bemalten pflanzlichen und figuralen Schnitzereien verziert. Diese Schnitzereien stammen aus den XI—XII. Jhn. Aus den XIV. und XV. Jhn kennt man nur Grabsteine und Reste der Wölbung. Die Stilveränderung lässt sich mehr nur bei der Verzierung der 13 Altäre verfolgen.

Über die hier Bestatteten

In der Basilika wurden 15 Könige, wenigstens 21 Mitglieder der königlichen Familie (1000—1543) und 18 Magnaten, bzw. Soldaten (1328—1543) bestattet. Es sind uns Bestattungen auch vom Ende des X. Jhs und von der Türkenzeit ausserhalb der Basilika, sowie ein Friedhof mit beinahe 100 Gräbern der Geistlichen der Probstei bekannt. Die Skelettreste der aufgewühlten Gräber sind beim Eingang des Ruinengartens in einem Sammelgrab nachträglich beigesetzt. Der heutige Ruinengarten wurde 1938 zur 900. Jahreswende des Todes von König Stephan I. ausgestellt. Hier sind auch die Steindenkmäler der Basilika ausgestellt zu sehen.

THE MEDIAEVAL ROYAL BASILICA OF SZÉKESFEHÉRVÁR

The city of Alba Regia

Residence of the princely and subsequently royal dynasty of the Árpáds, Székesfehérvár was for mediaeval Hungary what Aachen, the Hradshin, the Kremlin, Regensburg, St. Denis, Toledo and the Wavel were for their respective countries. The city was founded in the 10th century in the centre of a contiguous water system. Here was one of the most important points of junction of the Pannonian road-system, and one of the important stations on the road to the Holy Land. So the city became one of the centres of the feudal Hungarian state. Coronations, weddings and burials of the members of the royal family took place in the royal basilica; the royal insignia, the treasury of the royal family and one of the country's richest collection of holy relics were guarded here. History was written, documents were attested in the city, the troops went solemnly to war from here; justice was administered, and the sessions of Parliament were held in „Alba Regia”, where the oldest schools of the country were functioning. Its famous market-place, its salt-house and mint, as well as some 100 estates belonging to the 20 churches of the city ensured it a capital role in the economic life of Hungary. After Buda has become the real capital of the country in the middle of the 13th century, Alba Regia continued to play an important role in the country's life as the sacral and cultural seat of the royal dynasty. After the devastations of the Turkish occupation (1543—1688) the large-scale reconstructions of the 18th and 19th centuries gave the city a new aspect.

Basilica and Provostship of the Blessed Virgin

At the end of the 10th century the parish church of the precincts outside the princely fortress was reconstructed by Prince Stephen (997—1000); here he was crowned king in 1000; members of his family

were baptized (1002) and buried here (1000, 1002, 1010, 1031). He himself was also buried in the basilica (1038), which he generously presented with gifts (1002, 1015, 1031). At the beginning of the 11th century King Stephen received papal privileges permitting him to raise his „royal chapel” from the authority of the bishop of Veszprém; so the basilica was first under the archbishop of Esztergom and, from 1181 on, under the Holy Sea. Mass could not be celebrated in the royal chapel unless with permission of the king and the provost, while the coronation could be enacted by the archbishop of Esztergom and the bishop of Veszprém with the royal insignia guarded in the basilica. This rule was observed throughout the whole Middle Age. The provostship steadily increased in number (in 1234 it had already 40 members) and wealth (in the 14th century it possessed 61 estates). In addition to ecclesiastical functions the provostship had the task to be the „memory” of the country, to watch over the use of written records and over musical culture.

Building history of the Basilica

The first known church was of 40×20 m size, made of 30 000 cub. m; one nave, Romanesque sanctuary, external tower, place for nearly 3000 persons. Built in the late 10th century, this church was enlarged by King Stephen at the beginning of the 11th century to a three-nave edifice with 8 pairs of columns and place for 8000 persons. At the end of each side-aisle there was a place with straight crowning; a naval (?) at the western main portal, a central tower, timber trussing, size: 76×38 m. A stone-wall with doors separated it from the buildings of the provostship. Ornaments were repeatedly applied in the second half the 11th century and during the 12th century; probably the side-aisles were overarched at that time. In the 12th and 13th centuries two burial chapels were built against the southern wall of the basilica, each with one nave and a Romanesque sanctuary; at the same time the earlier large stone walls (fortress? magazine? place for justice administration?) were pulled down. The central nave was overarched in 1318 and 1327, and in 1426 the great tower over the main entrance was restored. King Matthias Corvinus built a burial chapel towards the end of the 15th century to the east of the sanctuary, while provost Kálmáncsehy had a chapel built at the same time in the northern aisle of the basilica. In 1543 the Turkish troops occupied this Romanesque basilica with Gothic arch; in 1556 it was transformed into a Mohammedan mosque. At the siege of 1601 the gun-powder stored in the building went off. After continuous devastations it had to be found by means of excavations (1848, 1862, 1874, 1882, 1936, 1965—68).

Treasures and ornaments of the Basilica

The treasury of the royal family and of the Church, the coronation and state insignia and the war ensigns were guarded in the basilica. Some of the treasures were given away by the kings (the so-called Sword of Charlemagne, 1063), or transformed (coronation insignia, 12—13th century), or used for the campaign against the Turks, or, finally, evacuated. In the course of repeated hostilities even the royal graves were looted by the foreign troops.

The inside of the basilica was adorned by mosaics, marble floors, painted sculptures decorated with plant, animal and human figures. The sculptures are from the 11—12th century. Sepulchral stones and vault rests are known from the 14—15th century. The changing style could be observed rather on the ornaments of the 13 altars.

15 kings, at least 21 members of royal families (1000—1543) and 18 magnates and soldiers (1328—1543) were buried in the basilica. Burial places are known outside the basilica from the end of the 10th century and the Turkish period; the cemetery of the priests of the provostship included nearly 100 graves. The bones found in the ravaged graves are now buried in a common tomb at the entrance of the Ruin Garden (Romkert), which was established in 1938 for the 900th anniversary of King Stephen's death. The stone sculptures of the basilica are also exhibited here.

LA BASILIQUE ROYALE MÉDIÉVALE DE SZÉKESFEHÉRVÁR

La ville Alba Regia

Au Moyen Âge la ville de Székesfehérvár (Alba Regia) fut le siège de la dynastie princière et, plus tard, royale des Arpadiens, soit le pendant hongrois d'Aix-la-Chapelle, du Hradchine, du Kremlin, de Ratisbonne, St. Denis, Tolède et du Wavel. Située au centre d'un système fluvial cohérent, la ville fut fondée à la fin du Xe siècle. C'est ici que se trouva l'un des points de jonction les plus importants de la Pannonie, ainsi qu'une station importante sur la route vers la Terre Sainte. La ville devint l'un des centres de l'état féodal hongrois. Les rois furent couronnés dans la basilique royale qui fut également la scène des cérémonies nuptiales et funéraires des membres de la famille royale; c'est encore ici que furent gardés les insignes de l'état, le trésor de la famille royale et l'une des plus riches collections de reliques du pays. C'est ici que fut écrit l'histoire du pays et furent vidimées les chartes. Les troupes allèrent solennellement en guerre de cette ville où eurent lieu les jours plaidoyables, les séances des diètes et où fonctionnèrent les écoles les plus anciennes du pays. Son marché fameux, son entrepot de selx, son atelier monétaire et les 100 propriétés de ses 20 églises valurent à la ville un rôle éminent dans la vie économique de la Hongrie. À partir du milieu du 13e siècle, lorsque Buda devint la vraie capitale du pays, Alba Regia continua de jouer un rôle important dans la vie du pays en tant que siège sacré et culturel de la dynastie royale. Après les dévastations de l'occupation turque (1543—1688) les vastes reconstructions du 18—19e siècle prêtèrent à la ville un visage nouveau.

Basilique et prévôté de Notre Dame

À la fin du 10e siècle l'église paroissiale de la basse-enceinte fut reconstruite par le Prince Étienne (997—1000). C'est dans la basilique nouvelle qu'il fut couronné roi en 1000, que les membres de sa famille

furent baptisés (1002) et ensevelis (1000, 1002, 1010, 1031) et qu'il fut, enfin, enseveli lui-même aussi (1038). Différentes donations firent preuve de sa munificence (1002, 1015, 1031). En vertu de ses privilèges ecclésiastiques le Roi Étienne fit sortir sa „chapelle royale” de la juridiction de l'évêché de Veszprém; la basilique appartint dorénavant aux pouvoirs de l'archevêché d'Esztergom et, à partir de 1181, du Saint Siège. Ce ne fut qu'avec la permission du roi et du prévôt qu'une messe pouvait être célébrée dans la chapelle royale; ici-même le couronnement fut fait par l'archevêque d'Esztergom et l'évêque de Veszprém avec les insignes royaux y gardés. Ce régime fut observé pendant tout le Moyen Âge. La prévôté ne cessa d'augmenter en membres (en 1234 elle en compta 40) et en richesses (elle posséda 61 domaines au 14e siècle). En plus de s'acquitter de fonctions ecclésiastiques, la prévôté eut le devoir d'être la „mémoire” du pays, de cultiver l'usage de l'écriture et de veiller sur la culture musicale.

L'architecture de la basilique

La première église connue, bâtie de 30 000 m³ de pierres, s'éleva sur un terrain de 40×20 mètres; un nef, chœur cintré, tour extérieur, place pour 3000 personnes. Datant de la fin du 10e siècle, cette église fut reconstruite par le Roi St.Étienne au commencement du 11e siècle et recut trois nefs, 8 paires de piliers et eut place pour 8000 personnes. Au bout des bas-côtés une pièce à fermature droite; portique (?) à la porche principale à l'ouest, flèche centrale, construction de toiture en bois, étendue: 76×38 mètres. La basilique fut séparée des édifices de la prévôté par un mur en pierre, avec des portes. Elle fut, ornementée à plusieurs reprises au cours de la deuxième moitié du 11e et pendant le 12e siècle, c'est alors que les bas-côtés furent voûtés. Au 12—13e siècle on bâtit contre le mur méridional de la basilique deux chapelles sépulcrales seigneuriales, à un nef chacune et au chœur cintré, en même temps furent démolis les grandes murailles qui s'élevèrent ici (fort? magasin? lieu des jours plaidoyables?). En 1318 et 1327 on voûta le nef central et en 1426 on restaura la grande tour audessus de la porche principale. Le roi Mathias Corvin construisit au 15e siècle une chapelle sépulcrale à l'est du chœur, et en même temps le prévôt Kálmáncsehy en fit bâtir une autre dans le bas-côté septentrional. C'est cette basilique en style roman, mais aux voûtes en ogive que les Turcs occupèrent en 1543 et dont ils firent une mosquée musulmane en 1556. La poudre y emmagasinée fit explosion lors du siège de l'an 1601. Les restes de la basilique furent découvertes par des fouilles successives (1848, 1862, 1874, 1882, 1936, 1965—68).

Dans la basilique furent gardés les trésors de la famille royale et de l'église, les insignes royaux et de l'état ainsi que les drapeaux de guerre. Une partie des richesses fut donnée en cadeau par les rois (L'épée dite de Charlemagne, 1063), d'autres furent transformées (insignes de couronnement, 12—13e siècle), mises à contribution pendant les guerres turques ou encore sauvées de l'invasion ottomane. Au cours des hostilités même les tombes royales furent pillées par les troupes étrangères.

L'intérieur de la basilique fut parée de mosaïques, d'un pavement de marbre et de sculptures peintes, décorées de figures de plantes, d'animaux et d'hommes. Ces sculptures datent du 11—12e siècle, alors que les 14e et 15e siècles ne nous ont laissé que des pierres sépulcrales et des restes de voûtes. Le style variable se fait voir plutôt dans l'ornement des 13 autels.

Quinze rois, au moins 21 membres des familles royales (1000—1543) et 18 seigneurs et militaires (1328—1543) furent ensevelis dans la basilique. Des lieux de sépulture sont connus en dehors de la basilique datant de la fin du 10e siècle et de la période turque; le cimetière des prêtres de la prévôté comprend près de 100 tombes. Aujourd'hui les os provenant des tombes dépouillées sont ensevelis dans un tombeau commun à l'entrée du Jardin des Ruines (Romkert), qui fut construit en 1938 à l'occasion du 900e anniversaire de la mort de St.Étienne. C'est encore ici que sont exposées les sculptures provenant de la basilique.

EGYÉNI ÉS CSOPORTOS ROMKERT-LÁTOGATÁSOK
ALKALMÁVAL KERESSE FEL AZ

ŐSFEHÉRVÁR ÉTTERMET

Cím: **Székesfehérvár, Táncsics Mihály utca 1**
Kitűnő ételek — magyaros vendégszeretet — cigányzene —
nyári terasz a Romkert mellett.

AFTER A VISIT TO THE GARDEN OF RUINS,
WHETHER ALONE OR COLLECTIVELY, TAKE A REST IN THE

RESTAURANT ŐSFEHÉRVÁR

Adress: **Székesfehérvár, Táncsics Mihály Str. 1.**
Excellent dishes, Hungarian hospitality, Gipsy music,
summer terrace beside the Garden of Ruins.

LORS DES VISITES INDIVIDUELLES OU EN GROUPE
DES RUINES DE LA BASILIQUE ROYALE DE SZÉKES-
FEHÉRVÁR RENDEZ-VOUS AU

RESTAURANT ŐSFEHÉRVÁR

Adresse: **Székesfehérvár, 1 rue Táncsics.**
Plats choisis, hospitalité à la hongroise, musique tzigane,
terrasse en face du Jardin des Ruines.

BEI EINZEL- UND GRUPPENBESUCHEN DES RUINENGARTENS
SUCHEN SIE DAS

RESTAURANT ŐSFEHÉRVÁR

Adress: **Székesfehérvár, Táncsics Mihály Gasse 1.**
Vorzügliche Küche — echt ungarische Gastfreundigkeit —
Zigeunermusik — Sommerterrasse am Ruinengarten.

Vásároljon mindent egy helyen, a város központjában lévő

CENTRUM ÁRUHÁZBAN!
SZÉKESFEHÉRVÁR, SZABADSÁG TÉR 5.

Gyors, pontos, udvarias kiszolgálás!

Buy everything at the same place in

CENTRUM DEPARTMENT STORE

staying in the centre of the town!

SZÉKESFEHÉRVÁR, 5 SZABADSÁG SQUARE.

Quick, prompt and polite service!

KIÁLLÍTÁSOK ÉS

MŰZEUMLÁTOGATÁSOK ALKALMÁVAL

KERESSE FEL A

VELENCE SZÁLLÓ

Bisztróját és Éttermét!

Cím: Székesfehérvár, Március 15 utca.

Olcsó, gyors étkezés, kitűnő étel- és italválaszték.

While visiting MUSEUMS and EXHIBITIONS pay

a visit to the

dining-room and self-service restaurant

VELENCE HOTEL

Adress: Székesfehérvár, Március 15 street.

Cheap and quick meal, great variety of excellent
meat and drink.

televízió

rádió

rádió

televízió

VIDEOTON

SZÉKESFEHÉRVÁR HUNGARY

ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI

Szerkeszti: FITZ JENŐ

Az ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI Fejér megye történetére, műemlékeire, néprajzi és természettudományi kincseire vonatkozó tudományos, népszerű és múzeumi vonatkozású tanulmányokat közöl.

A. (tudományos) sorozat:

Székesfehérvár évszázadai 1. (Az államalapítás kora) 70 Ft

B. (népszerű) sorozat: Múzeumi Füzetek

<i>Fitz Jenő: Csókakő vára</i>	2 Ft
<i>Fitz Jenő — F. Petres Éva: Fejér megye rövid története</i>	3 Ft
<i>Fitz Jenő: Séta a régi Székesfehérvárt</i>	5 Ft
<i>Radetzky Jenő: Székesfehérvár madárvilágáról</i>	2 Ft
<i>Stiegler István: Székesfehérvár nyomdászatának 150 éves története</i>	3 Ft
<i>Fitz Jenő: Török erődítések Fejér megyében I—II.</i>	4 Ft
<i>Fitz Jenő: A sárkeszi Mithraeum</i>	2 Ft
<i>Juhász József: Székesfehérvár ostroma 1490-ben</i>	2 Ft
<i>Fitz Jenő: A középkori Székesfehérvár</i>	3 Ft
<i>Fitz Jenő: Végyvári harcok Fejér megyében</i>	3 Ft
<i>F. Petres Éva: Mészöly Géza és Fejér megye</i>	2 Ft
<i>Wathay Ferenc: Székesfehérvár veszéséről való história (1603)</i>	2 Ft
<i>Fitz Jenő: Régészeti kutatások Fejér megyében</i>	2 Ft
<i>Farkas Gábor: Seregélyes parasztsága a XVIII. században</i>	3 Ft
<i>Környei Elek: Eötvös József Ercsiben</i>	5 Ft
<i>Csongor Rózsa: A Vörösmarty-Kör története</i>	5 Ft
<i>F. Petres Éva: Csók István és Fejér megye</i>	3 Ft
<i>Bogár János: Fejér megye szerepe a magyar biztosításügy történetében</i>	5 Ft
<i>Pesti János: Pintér Károly életútja</i>	3 Ft
<i>Farkas Gábor—Lencsés Ferenc—Pesovár Ferenc— Sziklai Artur: Tanulmányok Kisláng múltjából és jelenéből</i>	12 Ft

A KÖZLEMÉNYEK kaphatók Fejér megye valamennyi múzeumban, megrendelhetők utánvétellel az István Király Múzeumban (Székesfehérvár, Gagarin tér 3.), vagy bianco csekkklapon történő befizetés útján a 1467—906. csekk számlaszámon.

